

Hana Hašková, Alena Křížková a Marcela Linková (eds.): *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*
Praha, SOÚ AV ČR 2006, 331 s.

Nová publikace Sociologického ústavu Akademie věd ČR s názvem *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*, kterou editorky zpracovaly Hana Hašková, Alena Křížková a Marcela Linková, je pozoruhodným publikačním počinem, který se, jako první v českém jazyce, snaží na základě domácích empirických šetření zachytit mnohost ženského aktivismu a organizování od roku 1989. Cílem autorek a autorů textů ve sborníku je mapování různorodých aktivit na podporu postavení žen po pádu totality. Základem pro vznik knihy byly dva mezinárodní projekty, a to projekt „Enlargement, Gender and Governance: The Civic and Political Participation and Representation of Women in EU Candidate Countries“, podpořený v rámci 5. rámcového programu Evropské komise a realizovaný v letech 2002–2006 (hlavními řešitelkami projektu byly Amanda Sloat a Yvonne Galligan působící na Queen's University Belfast v Severním Irsku, koordinátorkou výzkumu za Českou republiku se stala Hana Hašková), a projekt „Constructing Supranational Political Spaces: The European Union, Eastern Enlargement and Women's Agency“ (hlavní řešitelkou projektu byla Joanna Ragulska z Rutgers University v USA, koordinátorkou výzkumu za Českou republiku Alena Křížková).

Jak uvádějí editorky v úvodu publikace, práce na těchto projektech je přivedla k následujícím otázkám: Je možné v České republice hovořit o ženském hnutí? Kdo a co jej konstituuje? Jaké významy mu různé aktérky a aktéři připisují? Jak jej definují a jak mu rozumějí? Nakolik jsou výše položené otázky v soudobé české společnosti vůbec relevantní? Snaha odpovědět na tyto otázky vedla k rozsáhlé výzkumné činnosti a výsledkem je sborník, který nám předkládá mozaikový obraz proženských aktivit a iniciativ v kontextu tzv. transformačních procesů po roce 1989.

Editorky sborníku se pustily do velmi snadného úkolu. A to šší záběru – sborník mapuje ženský aktivismus v nejrůznějších oblastech, od politiky, přes média, vědu, umění až po církve, sexuální a etnické menšiny a radikální hnutí levice a pravice. Dále pak se dostávají na tenký led při konceptualizaci pojmu „proženské aktivity“, potažmo při pojmu *žena* a *gender* vůbec. Editorky však přistoupily k tomuto problému reflexivně a obstojně se s ním v úvodu publikace vyrovnávají (s. 11). Uvádějí, že v širokém okruhu autorek a autorů mezi sebou museli vyjednávat „to“, co vlastně chtějí mapovat. Ačkoli toto vyjednávání evidentně nevyústilo v žádnou jednotnou definici objektu výzkumného zájmu a jednotící konceptuální uchopení kategorie *gender* se ukázalo jako iluzorní, domnívám se, že lze snahu o ně považovat za pozitivní a významnou. Mohlo by totiž jít o nastartování reflexivní diskuse o termínu *gender*, kterou v českém kontextu zatím postrádáme, o počátek vyjasňování pozic jednotlivých akterek a akterů ve vědeckém poli, které/kteří často pracují s různými pojetími *gender*, aniž by mezi sebou vstupovali do kritické diskuse a tato rozdílná pojetí reflektovali, jak v příspěvku věnovaném vztahu ženského aktivismu k produkci znalosti a *gender* poznamenává Marcela Linková (s. 158).

Jednotlivé stati sborníku poskytují přehled existujících teorií, které vznikly převážně v západoevropském či americkém kontextu, a využívají je jako analytický rámec pro uchopení české posttotalitní reality. Poskytují tak důležitý materiál a odrazovou plochu pro další rozvoj *gender*ových studií v ČR, neboť ta se musela často vyrovnávat s útoky typu: americké studie nevyprávějí nic o našem kontextu, u nás všechno funguje jinak. Jak se ukazuje v některých příspěvcích (např. ve Vodrážkově stati „Aktivismus bez hnutí nebo protohnutí?“), západní koncepty skutečně na naši realitu nepasují, jde např. o koncept ženského hnutí, který v sobě nese silné historické konotace a způsobuje potíže při odpovídání na otázku, zda v ČR ženské hnutí existuje. Jindy se zase ukazuje, že teoretické

koncepty vyvinuté na západě poskytují dobrý teoretický rámec pro uchopení české reality a její pochopení (např. nedostatečná participace žen v politice, viz stať Hany Havelkové „Jako v loterii: politická participace žen v ČR po roce 1989“). Své místo zde nacházejí i východiska postkoloniálních a postsocialistických studií (např. Spivak či Blagojevič).

Většina autorek a autorů textů sborníku jsou osoby z českého akademického prostředí, které se dlouhodobě věnují genderové tematice, editorky se však rozhodly zahrnout do publikace i příspěvky reflektující genderový aktivismus zevnitř a ke spolupráci přizvaly konkrétní aktivisty a aktivistky pohybující se mimo akademickou sféru. (Z hlediska mapování proženského aktivismu je důležité mít na paměti, že i autoři a autorky s akademickým zázemím, kteří/ktelé zde publikují výzkumné stati, se mnohdy angažují jako aktivistky/-sté.) Editorky vysvětlují, že ačkoliv jde o publikaci odbornou, chtěly být otevřené a přístupům vycházejícím z osobního aktivismu autorů a autorek, a přispět tak k rozvinutí kreativního dialogu. Je však otázkou, zda takový přístup v rámci jedné publikace nevyžaduje ještě obezřetnější editorské úsilí. Texty z per aktivistek jsou zařazeny pouze v oddílu *Sexuální menšiny*. Proč právě pouze zde? A proč zde hned dva? Tato skutečnost působí jako výsledek spíše nahodilého zařazení těchto textů než promyšlené taktiky, která má vyburcovat dialog o aktivismu mezi akademickou a aktivistickou sférou. Tyto dva texty pak v kontextu akademických výzkumných statí působí dosti nesourodě a svým kratším rozsahem i jaksí okrajově. Myslím, že kdyby se v rámci každého oddílu objevil minimálně jeden text psaný aktivistkou/aktivistou vycházející/m nikoli z výzkumu, ale z vlastní aktivistické práce, byla by deklarace snahy o různost pohledů, o mnohohlas, důvěryhodnější, příspěvky z aktivistického břehu by měly celkově rovnější pozici a vedle akademických statí by nepůsobily tak trochu jako popelky.

Jak bylo naznačeno výše, kniha je rozdělena do 10 oddílů: *Ženy v politice*, *Ženské ne-*

ziskové organizace, *Gender a média*, *Státní instituce a prosazování genderové rovnosti*, *Gender, výzkum a genderová studia*, *Gender a umění*, *Ženy a církve*, *Sexuální menšiny*, *Romské ženy a Ženy v hnutí radikální levice a pravice*. Každý z těchto oddílů sestává z jednoho až tří příspěvků. Kvalita statí je různorodá, většina jich skvěle naplňuje cíle, které editorky definovaly v úvodu, a předkládá čtenářům a čtenářkám kvalitně zpracovaný, teoreticky zaměřovaný a kontextuálně uchopený obraz výseku scény prožensky orientovaných aktivit a jeho vývoje v uplynulých sedmnácti letech a z hlediska genderových teorií představují inspiraci pro další teoretizování a výzkum. Za zvláště zdařilé považují stati Vodrážky, Haškové a Křížkové, Linkové, Červinkové, Šaldové a Tupé, Kolářové.

Některé stati se podrobněji věnují i vývoji dané problematiky před rokem 1989. Jde např. o stať Hany Maříkové „Boření bariér? Aneb jak se daří věřícím ženám participovat na životě církvi“ a studii Marcely Linkové „Co si neuděláš to nemáš aneb ženský aktivismus, produkce znalosti a gender“, které ukazují na vývoj situace žen farářek/teoložek a vědkyň již od první republiky a za dob totality, což čtenářstvu umožňuje lépe sledovat kořeny situace současné. Maříková např. poukazuje na fakt, že ženskému aktivismu (organizování žen) uvnitř církve a feministické teologie stojí v cestě historická spjatost s osobami, které výrazněji spolupracovaly s komunistickým režimem a shodou okolností prosazovaly zároveň tuto agendu, což svým způsobem odpovídá i situaci ženského aktivismu všeobecně. Za pozornost by však stálo analyzovat toto vysvětlení hlouběji a zjistit, zda se nestává jistým vědeckým klišé. Možná právě na specifickém výseku reality a v rámci určité komunity/subkultury, jako jsou např. církve, by mohlo být snáze výzkumně pozorovatelné a ověřitelné, zda i jiná témata nebyla spjata s komunistickou ideologií a zda i v jejich případě nedošlo k útlumu zájmu o ně po roce 1989, nebo zda tento osud potkal pouze ženský aktivismus. Pak by se totiž ukázalo, že spjatost s komunismem by-

la spíše záminkou než důvodem pro jeho odmítání.

Podobný potenciál zpochybnit zažitá vysvětlení odporu k feminismu, či lépe řečeno doplnit je a ukázat subtilnější mechanismy, které bránily v přijetí pozitivnějšího obrazu ženského aktivismu, má i článek Petry Jedličkové s názvem „Nevidět, neslyšet, a nedotýkat se! Feminismus jako součást demokratického procesu v ČR v letech 1989 až 2004 – reflexe médií“. Ke kánonu příběhů o negativním postoji k feminismu patří neodmyslitelně vysvětlení, že jedním z těch, kdo nesou velký podíl viny, je Josef Škvorecký a jeho série článků o feminismu, kterou v první polovině 90. let publikoval v časopise *Reflex*. Jedličková analyzuje, jak je možné, že články Škvoreckého měly větší vliv na mediální scénu než desítky jiných, které by mohly účinky jeho trilogie vyvážit. Je jen škoda, že nepřipomíná, co za články, a především, kteří autoři a které autorky podávali pozitivní obraz feminismu. Neboť kánon příběhů o odmítání feministických idejí žádné povědomí o takto pozitivně orientovaných člancích neobsahuje.

Možnost sledovat ženský aktivismus na různých frontách nás přivádí k zajímavým, někdy až paradoxním zjištěním. Ve stati Marty Kolářové „Princezny a bojovnice: ženský aktivismus v radikálních hnutích“ se dozvídáme, že i radikální anarchistky se svým způsobem přidávají k mainstreamu, když osoby vydávající feministicky orientovaný časopis *Wicca* považují za důležité vymezit se vůči militantnímu antimužskému feminismu a zdůrazňují, že se hlásí k „radikálnímu mužsko-ženskému feminismu“ (s. 308), čímž deklarují, že i jako feministky si zachovávají svou ženskost a nebojují proti mužům. A naproti tomu nás mohou překvapit některé genderově zcitlivující aktivity tam, kde bychom je stereotypně možná nečekali, konkrétně např. snaha Unie katolických žen o podporu rodičovské dovolené mužů (Maříková, s. 244).

Jak bylo řečeno výše, většina statí je na dobré odborné úrovni, přesto se zde najde několik více či méně závažných nedostatků.

Za nepříjemnou chybu považují, zvláště u publikace, která si klade za cíl něco mapovat, nepřesné uvádění názvů. Jde např. o názvy studijních programů genderových studií, která jsou v článku Kotišové a Vampolové uváděna jako *rodová studia* (s. 273). Když Mirek Vodrážka píše o Gender centru na SFF MU v Brně (s. 202), domnívám se, že má na mysli spíše obor genderových studií, ale ať již obor či skutečně Gender centrum, obojí se nachází na FSS MU.

Za zbytečné považují metodologické sebeshazování Dany Řeháčkové, která uvádí, že považuje svá zjištění za důležitá, přestože neprovedla „dostatečné množství“ rozhovorů, a nelze tedy závěry považovat za reprezentativní (s. 120). Její sonda je založena na kvalitativní metodologii, která nestojí na statistickém, ale na logickém vyvozování a zdůvodňování. Nepřesvědčivě působí také faktografické rozpory, kdy se v článku Sokolové dočteme, že homosexualita byla u nás ze seznamu nemocí vyškrtuta až v roce 1992, a článek Kotišové a Vampolové začíná informací, že se tak stalo již za socialismu. Text Kotišové a Vampolové trpí také podivným členěním do podkapitol, které nesou názvy „Praha“, „Brno“ a „Pardubice“. Zdá se, že mapování je zde vzato doslova. Domnívám se, že autorky mohly čtenářstvu kromě výčtu aktivit v jednotlivých městech nabídnout něco víc, přestože nejsou sociálními vědkyněmi, ale reprezentují zde aktivistický pohled. Po pětistránkovém výčtu nesvárů na pražské lesbické scéně a problémů, které mezi sebou má gay a lesbická komunita v Praze, následuje desetistránková podkapitola o Brně, v níž se dozvídáme, že zde měly lesbické ženy štěstí, protože se s místními aktivisty-gayi shodly bez potíží a tematika rovných příležitostí a feminismu zde nebyla vysmívána. Za úvahu by jistě stálo, zda šlo skutečně jen o „štěstí“ anebo jsou to kupříkladu specifické podmínky periferie, kde nedochází k vyhrocení bojů o moc a prostředky, či za tím stojí ještě jiné důvody.

Za nejproblematictější text celého sborníku považují stať z pera Lenky Gulové, Jiří

ho Němce a Emy Štěpařové s názvem „Bud'te rádi, že máte chytré ženy, aneb romská žena v zrcadle vyprávění“. Stať pojednává o tématu, kterému se zatím v sociálních vědách v Česku nikdo širěji nevěnoval. To obnáší nejen ztížené podmínky pro zpracování tématu, ale i velkou odpovědnost. Má-li se tento text stát jedním z mála dostupných, ne-li jediným dostupným, na toto téma v češtině, pak se domnívám, že by takto zpracovaný text snad raději do sborníku vůbec zařazen být neměl. Je patrné, že pro autora a autorky je gender novým konceptem, se kterým se ještě zcela odborně nevyrovnali. V úvodu n-systematicky vyjmenovávají některé momenty ženské emancipace a není zcela zřejmé, jak se tyto vztahují k situaci romských žen. Jejich stať vychází z výzkumu, v rámci kterého byly uskutečněny moderované skupinové rozhovory, jejichž cílem bylo získat autentická vyprávění žen. Ženy ve *focus group* byly účastnicemi vzdělávacího kurzu pro romské pedagogické asistenty, což nutně znamená, že jde o velmi specifickou skupinu romských žen, což autorský tým nereflektuje. Je také otázkou, nakolik je rozhovor v prostředí školy a moderovaný osobami, které zároveň vystupují v rolích pedagogů, možno považovat za skutečně autentické vyprávění. Text je psán značně generalizujícím způsobem. Tvrdí se v něm např., že mnohé romské ženy „studují na středních a vysokých školách a pracují jako aktivistky v nejrůznějších institucích a organizacích“ (s. 284). Pokud jde o populaci žen, které se zapojily do vzdělávacích kurzů, věřím, že slovo *mnohé* je na místě, pokud má ale jít o charakteristiku všech romských žen, obávám se, že jde spíše o vroucné přání.

Přes tyto výtky mohou přečtení sborníku vřele doporučit nejen všem, kdo se zajímají o ženský aktivismus a genderová studia, ale i těm, kdo se zabývají sociálními hnutími či politickým vývojem postkomunistických společností. Domnívám se, že sborník je nesmírně cennou publikací, která najde své čtenářky a čtenáře i mimo vědecké kruhy a díky své vysoké informativní hodnotě skvěle splní

i svůj angažovaný cíl, tj. přispět ke změnám v genderových vztazích a poskytovat kritické, informační a znalostní nástroje pro ty, kteří/ré by na takové změně mohli/y dále pracovat.

Lucie Jarkovská

Poznámky:

¹ Tento text vznikl s podporou Grantové agentury České republiky v rámci výzkumného projektu „Volba vzdělání a anticipace šancí na pracovním trhu z genderové perspektivy“ (GA 403/06/0067).

Petr Skalník (ed.): Dolní Roveň: poločas výzkumu. Dolní Roveň Research at half-time. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice

Pardubice, Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice 2004, Supplement 8 (2003), 272 s.

Petr Skalník (ed.): Sociální antropologie obce Dolní Roveň. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice

Pardubice, Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice 2005, Supplement 13 (2004), 287 s.

Oba recenzované sborníky představují svým způsobem nejen výstupní zprávu o řešení grantového úkolu podporovaného finančně Grantovou agenturou České republiky, ale podávají poměrně podrobnou a vyčerpávající informaci o základní vědeckovýzkumné aktivitě Katedry sociálních věd, jež vznikla na dnešní Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2001. Určujícím cílem celého projektu bylo podle slov jednoho z hlavních řešitelů Petra Skalníka „na jedné straně přispět k lepšímu poznání regionu, ve kterém katedra, fakulta a univerzita působí, na straně druhé, a v podstatě především, k poznání současných společenských změn na českém venkově“ (*Dolní Roveň – poločas výzkumu*, s. 7). Dalším velice důležitým momentem, jehož význam podtrhuje především druhá publikace, o níž bude řeč později, je skutečnost, že pardubičtí studenti, budoucí antro-